dr. Banda Ádám

Bartók Béla Hegedűversenyének (1937-38) New York-i bemutatója

2018 tavaszán jelent meg először kiadásban a Bartók Béla Hegedűverseny New York-i bemutatójának hangfelvétele, amely talán a legkülönlegesebb az összes létező Bartók-hegedűverseny felvétel közül: ez volt az egyetlen alkalom, amikor a szerző zenekari kísérettel hallotta művét. A történelmi jelentőségű felvételen Tossy Spivakovsky játssza a hegedűszólót, a New York-i Filharmonikusokat Artur Rodzinski vezényli 1943. október 14-én, a Carnegie Hallban.[1]

Spivakovsky 1906. december 23-án született Odesszában. 1909-ben Berlinben telepedett le családjával, majd 18 évesen a Berlini Filharmonikusok koncertmestere lett Wilhelm Furtwängler vezetése alatt. 1939-ben az Egyesült Államokba vándorolt, 1942-ben a Clevelandi Zenekar koncertmestere lett. 1947-ben lemezt készített Bartók 2. hegedű-zongora szonátájából, amely az első kiadott felvétel a műből.[2] Spivakovsky rendszeresen játszotta kortárs szerzők műveit és mindvégig kereste a szerzők eredeti szándékát, kottáit.

Doktori disszertációmban[3] a Hubay-tanítványok és Bartók kapcsolatával, valamint a Hegedűverseny végső verziójának kialakulásával foglalkoztam. Az ősbemutató[4] és a magyarországi bemutató[5] felvételének elemzése állt dolgozatom középpontjában. Az elért eredmények alapozták meg jelenlegi tanulmányom tárgyát. Székely részt vett a Hegedűverseny hegedűszólamának kidolgozásában, amelynek fázisai jól követhetőek Bartók kéziratiban és leveleiben. Ezek az ismeretek nélkülözhetetlenek számomra a New York-i bemutató felvételének feltárásában, amely időrendben a második létező hanganyag a Hegedűversenyből.

---

[1] DOREMI Legendary Treasures DHR-8025-8, Tossy Spivakovsky Live performances with the New York Philharmonic Orchestra 1943-1962.

[2] Concert Hall Society Album AA (1033/1035). A lemezen négy tánc hallható Bartók Román népi táncok című művéből.

[3] Banda Ádám: *Hubay Jenő tanítványainak kapcsolata Bartók Bélával.* DLA disszertáció. Budapest: Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, 2017. (Kézirat)

[4] 1939. március 23-án Amszterdamban rögzített Székely Zoltán játszotta a hegedűszólót, az Amszterdami Concertgebouw Zenekarát Willem Mengelberg vezényelte.

[5] A magyarországi bemutató 1944. január 5-én volt Budapesten. Szervánszky Péter játszotta a hegedűszólót, a Székesfővárosi Zenekart Ferencsik János vezényelte.

A világpremiert követően Székely még előadta a Hegedűversenyt,[6] de az első hollandiai előadások után a mű további sorsa a háború kitörése miatt bizonytalanná vált. Mivel Bartók 1940-ben, szintén a világháború okozta körülmények miatt Amerikában ragadt, majd Székelynek 1941. augusztus 31-én lejárt a Hegedűverseny előadásának kizárólagos joga,[7] Bartók amerikai tartózkodása idején lehetővé vált további bemutatók megszervezése. Magával vitte a Egyesült Államokba a zongora és a zenekari partitúra kéziratanyagát, ez biztosította a mű megszólalásának alapját. 1938-ban otthagyta az Universal Editiont,[8] majd a következő évben a Boosey & Hawkes kiadóval szerződött, ahol hegedűversenyét nem sokkal az ősbemutató után már fel is vették a készülő kiadások listájára.[9]

Bartók 1939. május 29-én elküldött egy fotókópiát a zongora és a zenekari változatból a Boosey & Hawkes kiadó londoni székhelyének abban a reményben, hogy művét minél hamarabb ki tudják adni.[10] 1939 november elején elküldte a felülvizsgált zongorakottát és a szólóhegedű szólamot a zongoraverzió elsőkiadásához.[11] A zenekari partitúra kiadása is tervben volt, azonban a háború körülményei lassították a folyamatot. 1941. február 5-én Ralph Hawkes[12] levélben közölte Bartókkal, hogy a zongoraverzió nyomtatás alatt áll és reméli, hogy már ebben a hónapban kézhez kapja. Bartók engedélyét kérte, hogy a zenekari partitúra másolatait elküldhesse néhány karmesternek előadások szervezése céljából,[13] azonban továbbra is nehézkes volt a kapcsolat fenntartása Bartók és londoni képviselője között. Ralph Hawkes 1941. április 30-án keltezett leveléből kiderül, hogy április 29-én kapta kézhez a zongoraverzió nyomtatott kiadásának példányait. E tíz példányt postázta Bartóknak New Yorkba. Levelében továbbá megemlíti, hogy addig nem tesz lépéseket előadás szervezésére, amíg Bartóktól nem kap választ.[14] A küldemény a háború igen nehéz körülményei miatt csak hónapokkal később érkezett

---

[6] Claude Kenneson: *Székely and Bartók. A Story of a Friendship.* (Portland: Amadeus Press, 1994). 211., 213.
[7] Kenneson, *Székely and Bartók,* i.m., 179-180.
[8] Bartók az Anschluss miatt hagyta ott a kiadót.
[9] https://www.loc.gov/collections/moldenhauer-archives/articles-and-essays/guide-to-archives/bela-bartok/#note22 Utolsó megtekintés dátuma: 2021.08.10.
[10] Bartók Ralph Hawkesnak 1939. május 29-én küldött kiadatlan levele alapján.
[11] Bartók Erwin Steinnek 1939. december 7-én küldött kiadatlan levele alapján.
[12] A Boosey & Hawkes londoni képviselője.
[13] https://www.loc.gov/collections/moldenhauer-archives/articles-and-essays/guide-to-archives/bela-bartok/#note22 Utolsó megtekintés dátuma: 2021.08.10.
[14] I.h.

meg.[15] Az angliai bemutató és további, európai előadások megszervezése reménytelenné vált.

Egy 1944. január 30-án írott levél tanúsága szerint Bartók vágya az lehetett, hogy barátja, Szigeti József mutassa be Amerikában a Hegedűversenyt. Még 1941-ben, a nyomtatott kiadás megjelenése előtt küldött neki egy példányt a zongorakíséretes verzióból:[16]

> Bizony, nagyon sajnálom, hogy nem Te kreálhattad a hegedűversenyt. Talán még emlékszel rá, hogy 3 évvel ezelőtt, mikor még meg se jelent a zongorakivonat, küldettem Neked egy példányt csak úgy fénymásolatban. Senki más akkor még nem kapott példányt. Ormándyval még megvan a lehetőség. Írt nekem valami más ügyben és említette, mennyire sajnálja stb., és szeretné, ha mégis lehető lenne veled Phil.-ban, mert meghallgatta rádión és azt hiszi, ilyen heg.versenyt Beeth., Mendels. És Brahms óta nem írtak. Sic Ormándy! – Az előadás csakugyan kitűnő volt. Legjobban annak örültem, hogy a hangszereléssel semmi baj nincs. Semmit sem kell rajta változtatni. Márpedig éppen zenekari „kíséret" hegedűhöz nagyon kényes egy dolog.

Szigeti soha nem adta elő a Hegedűversenyt. Az idézetben szereplő rádióelőadás, amit Ormándy Jenő hallott és kommentált, pontosan az a felvétel, amely tárgya jelenlegi tanulmányomnak.

Az amerikai bemutató terve 1941 végén merült fel először Spivakovsky szólójával.[17] Spivakovsky, aki ekkor már a Clevelandi Zenekar koncertmestere volt, felvetette Rodzinskinek, a zenekar karmesterének a Hegedűverseny előadásának ötletét, azonban Spivakovskynak nem volt könnyű meggyőzni őt a mű kvalitásairól. Vonakodva tett eleget Rodzinski kérésének, hogy zongorával játssza elő a Hegedűversenyt, mivel a mű zenekarral tudja a megfelelő benyomást kelteni. Az előjátszás azonban nagy hatással volt Rodzinskire.[18] Eredményeképpen létrejöhetett az amerikai bemutató, 1943. január 21-én és 23-án Clevelandben,[19] amely fontos lépés volt a

---

[15] Hans Walter Heinsheimer, a Boosey & Hawkes New York-i képviselője csak 1941. június 17-én tudta értesíteni Bartókot, hogy tíz példányt kap ebből a kiadásból. I.h.

[16] Szigeti József: *Beszélő húrok.* Ford.: Stella Adorján. (Budapest: Zeneműkiadó, 1965). 198-199.

[17] https://www.loc.gov/collections/moldenhauer-archives/articles-and-essays/guide-to-archives/bela-bartok/ Utolsó megtekintés dátuma: 2021.08.10.

[18] Tossy Spivakovsky spoken introduction about Bartok (1969). DOREMI Legendary Treasures DHR-8025-8

[19] Tallián Tibor: *Bartók fogadtatása Amerikában 1940-1945.* (Budapest: Zeneműkiadó, 1988). 197.

zenekari partitúra kiadása felé vezető úton.[20] A zenekar Bartók kéziratának másolatából játszott, amelyet már egy évvel korábban kézhez kaptak.[21]

1942 nyarán Spivakovsky átvette Bartókkal a művet a szerző Riverdale-i otthonában, ami kétségtelenül megalapozta előadásának hitelességét.[22] Bartók nagyon szeretette volna meghallgatni a koncertet, mivel nem tudott jelen lenni az ősbemutatón és az ott készült felvételt sem hallotta,[23] viszont nem engedhette meg magának, hogy elutazzon Clevelandbe. Ekkor már egészségi állapota romlott és anyagi nehézségei is voltak. Rodzinski az 1943/44-es évadtól a New York-i Filharmonikusok karmestere lett. Hogy Bartók hallhassa művét zenekarral, meghívta Spivakovskyt, hogy játssza el a Hegedűversenyt New Yorkban.[24] Ez volt a mű New York-i bemutatója, 1943. október 14-én, 15-én, és 17-én a Carnegie Hallban.[25] Jelenlegi tudásom szerint Bartók haláláig összesen 12-szer szólalt meg a Hegedűverseny Amerikában, ebből Spivakovsky hat előadás szólistája volt.[26] Yehudi Menuhin Spivakovsky sikerei után tűzte műsorára a művet, először 1943. november 12-én Minneapolis-ban.[27]

Spivakovsky előadások 1945. szeptember 26-ig:[28]

1. 1943. január 21. Cleveland (amerikai bemutató)
2. 1943. január 23. Cleveland
3. 1943. február 14. Pittsburgh[29]
4. 1943. október 14. New York, Carnegie Hall (New York-i bemutató)
5. 1943. október 15. New York, Carnegie Hall
6. 1943. október 17. New York, Carnegie Hall

---

[20] https://www.loc.gov/collections/moldenhauer-archives/articles-and-essays/guide-to-archives/bela-bartok/ Utolsó megtekintés dátuma: 2021.08.10. A zenekari partitúra kiadása rendkívüli költségekkel járt, ezért a kiadók számára fontos volt a mű sikerességének garanciája. Végül 1946-ban jelent meg a zenekari partitúra elsőkiadása.

[21] https://www.loc.gov/collections/moldenhauer-archives/articles-and-essays/guide-to-archives/bela-bartok/#note25 Utolsó megtekintés dátuma: 2021.08.10.

[22] Tossy Spivakovsky spoken introduction about Bartok (1969). DOREMI Legendary Treasures DHR-8025-8

[23] Ifj. Bartók Béla: *Apám életének krónikája.* (Budapest: Helikon Kiadó, 2006). 419.

[24] Tossy Spivakovsky spoken introduction about Bartok (1969). DOREMI Legendary Treasures DHR-8025-8

[25] Tallián: *Bartók fogadtatása Amerikában 1940-1945,* i.m., 197-198.

[26] I.h. Tallián Tibor Bartók fogadtatása Amerikában 1940-1945 című könyve 11 előadást tartalmaz.

[27] I.m., 198.

[28] I.m., 197-198.

[29] https://www.loc.gov/collections/moldenhauer-archives/articles-and-essays/guide-to-archives/bela-bartok/#note19 Utolsó megtekintés dátuma: 2021.08.10.

Bartók a New York-i bemutatón hallotta először és egyben utoljára művét zenekarral. Leveleiben elismerően és elégedett hangon írt az előadásról. Egyik alkalommal így fogalmaz:

„Okt.-ben elhagytuk Saranac Lake-et és New Yorkba mentünk, meg akartam hallgatni hegedűversenyem előadását, amelyet sohasem hallottam még zenekarral. Az előadás valóban kitűnő volt: a szólista, a karmester, a zenekar elsőrendűek voltak (és a zeneszerző is!), a hangszerelés hibátlannak bizonyult. Ez tehát örvendetes esemény volt."[30]

Bartók, hálája jeléül elküldte Spivakovskynak a Hegedűverseny korai vázlatait:[31]

„végre megtaláltam a hegedűversenynek azokat az első vázlatait, amelyeket említettem Önnek, tehát most mellékelten elküldöm. Sietve írtam, ahogy éppen eszembejutott: az I. és II. tétel 1. témáját és az I. tétel 2. témájának különböző megfogalmazásait (közülük néhányat sohasem használtam fel)."
„Emlékül Tossy Spivakovsky Úrnak az 1943. okt. 14, 15, 17-én New Yorkban rendezett emlékezetes előadás alkalmából."[32]

Spivakovsky és Bartók számos kiváló kritikát kapott a clevelandi és New York-i előadások után, ami fontos volt Bartók számára, mivel az elmúlt időszakban sok rossz kritika érte műveit.[33]
Ezek a esszenciák jól mutatják, milyen elismerésben részesítették a Hegedűverseny előadását a kritikusok:

„Gyönyörű, éneklő hangon játszik, technikája briliáns, és érti Bartók zenéjét. Nem csupán tanulmányozta a partitúrát, hanem magábaszívta: játékában ott érződött hite és fiatalsága."

(New York Times, 1943. október 15., Olin Downes)[34]

---

[30] Wilhelmine Creelnek, 1943. december 17-én. Demény János (szerk.): *Bartók Béla levelei.* (Budapest: Zeneműkiadó, 1976). 697.
[31] Somfai László: *Tizennyolc Bartók-tanulmány.* (Budapest: Zeneműkiadó, 1981). 106.
[32] Tossy Spivakovskynak, 1943. november 26-án . I.h. 695-696.
[33] Tallián: *Bartók fogadtatása Amerikában 1940-1945,* i.m., 213-224.
[34] I.m., 221.

„A hatvanéves magyar zeneszerző máskor is részesült szívélyes fogadtatásban New Yorkban, de még soha ilyen szívmelengetőben. Mr. Spivakovskynak és a zenekarnak köszönhető, hogy a versenymű teljes lírai és hangzásbeli vonzerejét kifejthette."

(New York Sun, 1943. október 15. Oscar Thompson)[35]

„Bartók versenyművének előadása nehezen felülmúlható mércét állított föl az új művek bemutatásában."

(M L, 1943. november, LXXV, 11, 9. 1. Marion Bauer)[36]

„Bárhogyan ítéljünk is azonban a partitúráról, kérdéses, kaphatott volna-e Bartók Spivakovskynál jobb előadót."

(M A, 1943. november 10., LX, 14., 10. 1., E.)[37]

Az eltérések rejtélyének nyomában

A Hegedűverseny New York-i bemutató-felvétele minden bizonnyal Bartók ideálképét testesíti meg. A szerző meg volt elégedve az előadással, ezért kiemelt jelentősége van a felvétel részletesebb megismerésének, analizálásának. Székely ősbemutató felvételének jelentősége a mai napig vitathatatlan, mivel az előadás előtt néhány héttel – 1939. március 4. és 7. között – Bartók és Székely együtt próbáltak és alakították ki a Hegedűverseny végső formáját.[38] Bartók 1938. szeptember 14-én levélben kérte Székely segítségét az artikulációkkal és vonásokkal kapcsolatban,[39] de akkoriban Székelynek nem volt ideje elvégezni a feladatokat. A párizsi

[35] I.m., 220.
[36] I.m., 223.
[37] I.h.
[38] Kenneson, *Székely and Bartók,* i.m., 204-205.
[39] I.m., 192.

próbákon néhány nap alatt elvégezték a munkát, eredményét a kiadott verziók őrzik.[40]

Spivakovsky és Székely bemutató-előadásainak előzményeit összefoglalva: az ősbemutató előtt Bartók és Székely együtt próbáltak, viszont a szerző egyik zenekari próbát sem hallotta és a koncerten sem tudott jelen lenni.[41] A New York-i bemutató előtt Bartók és Spivakovsky 1942 nyarán átvette a művet, majd a szerző jelen volt a zenekari próbákon és a koncerten is.[42] Világosan látszik, hogy a New York-i bemutatót megelőző események egészen másként alakultak, mint az ősbemutató előtti történések. Azonban Bartók mindkét művésszel dolgozott a művön, így hasonló összképet, eredményt vártam. Kutatásom alapján mégis úgy tűnik, két, sok szempontból eltérő, helyenként összeegyeztethetetlen autentikus hegedűverseny-előadásról van szó. Így felvetődik a kérdés: hogyan lehet mindkét előadás hiteles?
A következő részben bemutatom az eltéréseket és előadói különbözőségeket számos megközelítés és szempont alapján.

A New York-i bemutató felvétel összehasonlítása a hegedű-zongorakivonat B&H 8296 elsőkiadásának metszőpéldányával és a zongora (1941) ill. zenekari (1946) partitúra kiadott kottájával

A New York-i bemutató-felvételen Spivakovsky telt, éneklő tónusa végigkíséri a mű előadását. A vibrato használata mindig kifejező, a pontos intonáció és a perfekt, szinte tökéletes együttjáték a zenekarral csak néhány jellemző azok közül, amelyek első hallásra megragadják a hallgatót. Spivakovsky játékában észrevehetjük a *portamento* használatát – a hangokra való rácsúszást –, ami ennek az előadói kornak egyik jellegzetessége. Hegedűhangja mindig áttör a zenekaron, előadása minden részletében nemes és szép, a zenekar és a szólista a mű tetőpontjain is áttetsző hangzást produkálnak.
A 2. tétel egyes helyein észrevehetők Bartók intimitást kifejező előadói instrukciói, melyeket egyik kiadott kotta sem tartalmaz. Bartók 1939-ben kérte Székelyt, hogy az ősbemutatón a

[40] lsd. Banda Ádám: *Hubay Jenő tanítványainak kapcsolata Bartók Bélával.* DLA disszertáció. Budapest: Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, 2017. (Kézirat) 92-103.
[41] Ifj. Bartók Béla: *Apám életének krónikája,* i.m., 419.
[42] Tossy Spivakovsky spoken introduction about Bartok (1969). DOREMI Legendary Treasures DHR-8025-8

xilofon, hárfa és a cseleszta közel legyenek a szólistához.[43] Ez a zenekari elrendezés jól hallatszik a 2. tétel egyes helyein a Spivakovsky-felvételen is, amely egészen különlegessé teszi a hangzást. Spivakovsky számos helyen eltér a kiadott verziókban lefektetett artikulációktól, staccato és legato játékmódtól, dinamikától és egyes helyeken a kottától eltérő hangokat játszik. Ezeknek az okát szinte lehetetlen megfejteni, viszont Bartók kéziratainak alapos vizsgálata után világosan látszik, hogy Spivakovsky hasonló szerepben érezhette magát, mint Székely Zoltán az ősbemutató előtti időszakban. A felvétel elemzése alapján talán nem túlzás azt állítani, Spivakovsky újra átdolgozta, kidolgozta a hegedűszólamot. A zeneszerző eredeti elképzeléseit sok helyen részesítette előnyben ahelyett, hogy követte volna a kiadott kottában szereplő Székely-változtatásokat. Emellett, ahol nem sérült az eredetileg Bartók által elképzelt karakter, ott szabadon változtatott az artikulációkon is. Ebben a kiváltságos helyzetben korábban csak Székely Zoltán volt. Így, a felvételt tekinthetjük a Hegedűverseny éveken át ívelő genezisében egy másik elágazásnak. Egy olyan pillanatát halljuk a Bartók-hegedűversenynek, amelynek egyetlen dokumentuma ez a felvétel.

A meglévő kéziratanyag és a kiadott kották segítségével felvázolom a fontosabb észrevételeimet: a hegedű–zongorakivonat B&H 8296 elsőkiadásának (1941) metszőpéldánya, Bartók javításaival, E. Stein változtatásaival és szerkesztésében (PV 76TVPFC3) (továbbiakban metszőpéldány) és Bartók munkakópiája (BBA 4091a–c) (továbbiakban munkapéldány) alapján összehasonlítom a B&H 8296-os számú zongorakíséretes (1941) (továbbiakban zongorakíséretes verzió) és a B&H 9003-as számú zenekari partitúra (1946) (továbbiakban zenekari partitúra) kiadott kottáival. Megjegyzem, hogy Bartók kiadásra előkészített metszőpáldánya tartalmazza azokat a változtatásokat, javításokat, amelyeket Székely javaslatára változtattak meg a párizsi próbákon. Bartók munkapéldányában Székely változtatásai nélkül láthatjuk a szerző eredeti elképzeléseit, de helyenként a metszőpéldányban is nyomon lehet követni a változtatások előtti verziót.

[43] Kenneson, *Székely and Bartók,* i.m., 205-206.

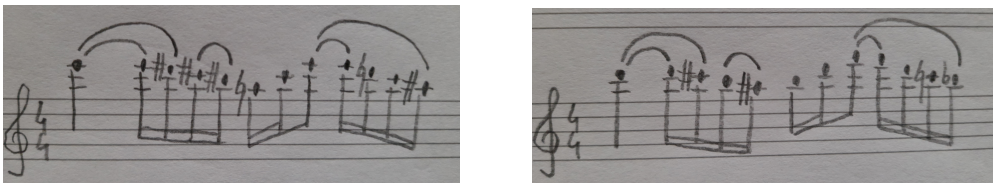
1. tétel – 15-16. és 17-18. ütem

Az első tétel főtémájának 15. és 17. ütemében egy olyan artikulációs változtatást látunk, amelyhez hasonló többször előfordul Spivakovsky-előadásában. Bartók eredeti elképzelése a *b* jelű, itt saját kéziratomban megfigyelhető artikuláció volt, ezt változtatta meg Székely az *a* jelű artikulációra, amely így a kiadott zongorakíséretes és zenekari verzió része lett. Spivakovsky a *b-vel* jelzett Bartók eredeti elképzelését játssza.

a,

b,

1. tétel – 22-24. ütem

A 22-24. ütemben a nagyobb kötőívek alatt van egy kisebb kötőív. Spivakovsky a “h” után lévő “a”-t elválasztja egymástól, de az “a”, “h” és “d” hangok egy *legato-n* belül maradnak. Ez a vonás alig hallható a felvételen, ami nem változtatja meg az ütemek karakterét. Ez egy előadói változtatás, amelyhez hasonlóakat Székely elég gyakran javasolt az ősbemutató előtti próbákon. A New York-i bemutatón Spivakovskytól is gyakran hallhatunk ilyen jellegű következetes artikulációs változtatásokat.

1. tétel – 56-57. ütem

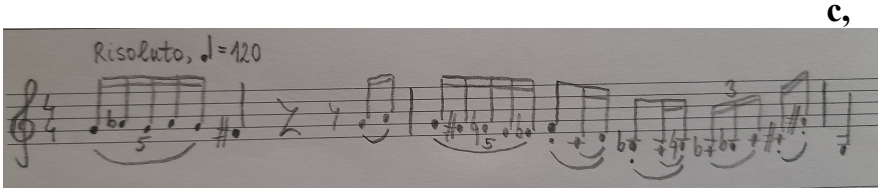
A *Risoluto* téma három változata: *a,* zenekari partitúra *b,* Bartók eredeti elképzelése *c,* Székely-változtatás után, a zongorakíséretes kotta hegedű szólamában. Spivakovsky a Székely-változtatások előtti verziót játssza, amellyel megváltozik a téma karaktere is. A *staccato-k* nagyon feszesek, rövidek és hangsúlyosak. Tökéletes interpretációban halljuk Bartók eredeti elképzelését ezen a helyen.

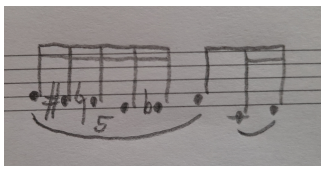
a,

b,

c,

1. tétel – 103., 290. és 292. ütem

Újabb részek az 1. tételben, ahol Spivakovsky nem játssza Székely változtatásait: A *d* és *e* jelzéssel ellátott példák Bartók eredeti elképzelési.

a,

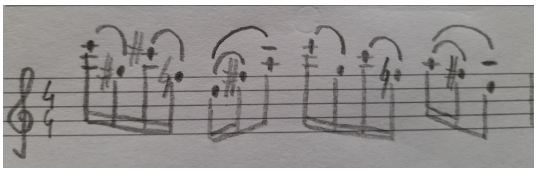
b,

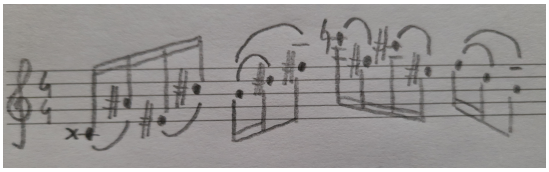
c,

d,

e,

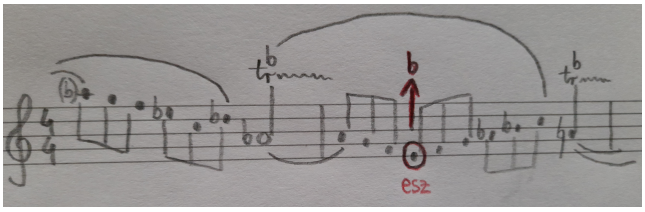
1. tétel – 143-144. ütem

A 144. ütemben Spivakovsky “e” helyett “esz”-t játszik, ami egyik létező forrásanyagban sincs feltüntetve. Az ehhez hasonló esetek összesen 14-szer fordulnak elő a Hegedűverseny teljes időtartama alatt. Ezeknek oka a legtöbb esetben megmagyarázhatatlan.

a,

b,

1. tétel – 152-153. ütem

A 153. ütem utolsó hangján Spivakovsky “gisz”-szel trillázik, annak ellenére, hogy ez egyik kéziratban és kiadott kottában sincs feltüntetve.

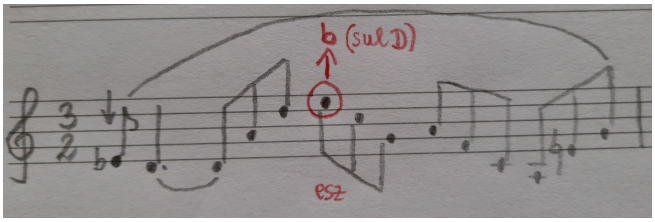
1. tétel – 306-308. ütem

Ez egy másik eset, amely egészen zavarba ejtő. Spivakovsky a 307. ütemben “esz’-t játszik “e” helyett. Az eredeti verzióhoz képest megváltozik az ütem hangulata. Ráadásul az “esz”-t D-húron játssza, ami szokatlan, viszont így sokkal puhább a hangzás, mint A-húron. Ez az eltérés egyik forrásanyagban sem található meg.

a,

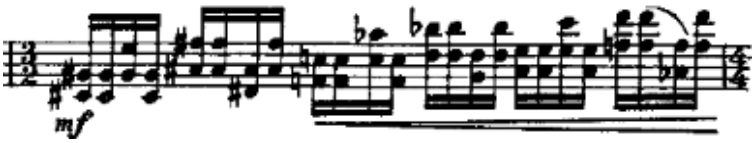
b,

1. tétel – 324. ütem

Az ütem a kadenciában található, ahol Spivakovsky sok artikuláció- és egyéb változtatást játszik. A 321. ütem utolsó négy hangjának két középső hangján lévő kötőív a Székely-változtatások

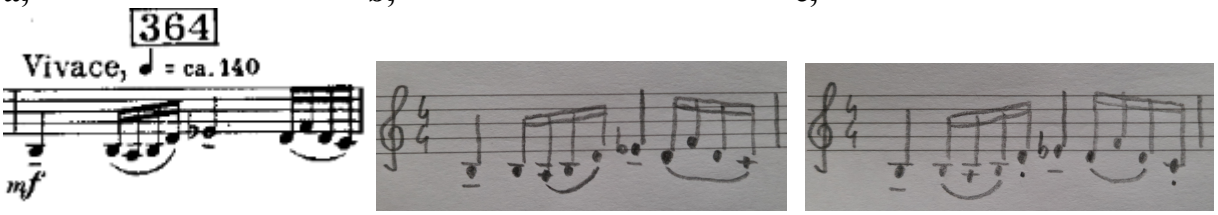
után került bele először a metszőpéldányba. A zenekari partitúrában a kötés megtalálható, viszont a zongorakíséretes verzió hegedű szólamában *legato* nélkül jelenik meg a két hang. Székely nem, Spivakovsky viszont játssza a kötést. Nem kizárt, hogy Bartók döntése alapján került bele a metszőpéldányba.

1. tétel – 364. ütem

Az 1. tétel 364. ütemének példái: *a,* zenekari partitúra *b,* szólóhegedű szólam *c,* Spivakovsky-felvétel. Spivakovsky a *c* jelű artikulációt játssza, amely logikusnak tűnik, mivel a következő 365. ütemben pontosan ugyanez az artikuláció folytatódik.

a, **b,** **c,**

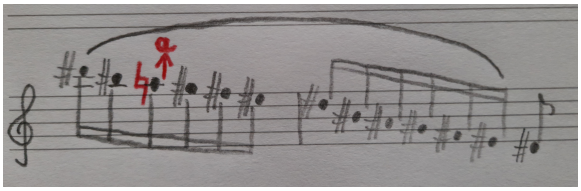
2. tétel – 21-22. ütem

A 21. ütemben ismét más hangot játszik Spivakovsky. Bartók munkapéldányában az “a” előtt satírozás látszik, a metszőpéldányban ez a satírozás már ki van törölve. Véleményem szerint a satírozás előtt csak feloldó jel lehetett, mivel kereszt már volt az ütemben az “a” előtt, amit Bartók utólag mégis kitörölt. Végül az is elképzelhető, hogy véletlenül még egyszer kiírta a keresztet az “a” előtt, majd rögtön rájött, hogy az ütemben már van kereszt egy korábbi “a” előtt. Kissé furcsa az egybeesés Spivakovsky “más hangja” és a törölt előjel között.

a,

b,

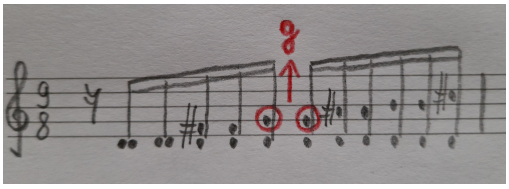
2. tétel – 45-46. ütem

A 45. ütemben található “gisz” csak a zenekari partitúrában van feltüntetve. A zongorakíséretes kéziratokban és kiadott verzióban “g” van ebben az ütemben. Spivakovsky “g”-t, Székely “gisz”-t játszik.

a,

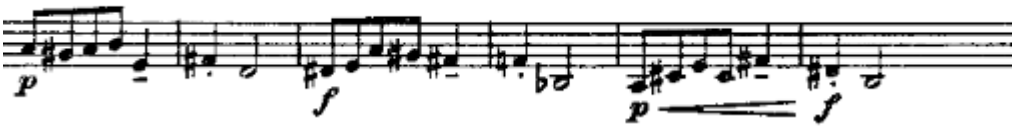
b,

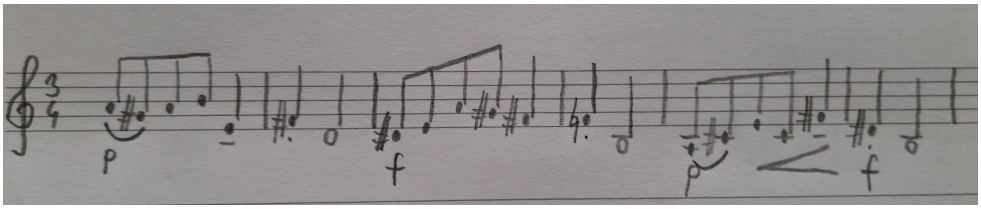
3. tétel – 7-12. ütem

Spivakovsky a 7. és 11. ütemben az összes általam vizsgált kiadástól és kézirattól eltérő artikulációt játszik, amit a *b* példa ábrázol.

a,

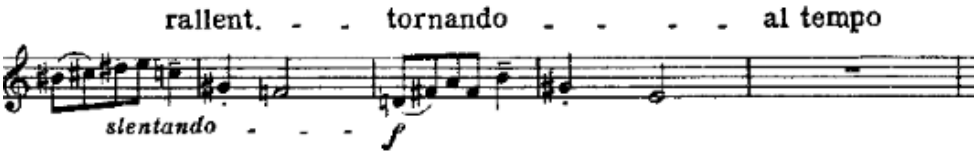

b,

3. tétel – 23-27. ütem

Spivakovsky - a kottától eltérően - két ütemmel korábban, a 25. ütemtől játssza a *tempo-t*.

A New York-i bemutató felvétel és az ősbemutató felvételének összehasonlító elemzése

Az alábbiakban néhány fontosabb részletben összehasonlítom Spivakovsky előadását Székely ősbemutató felvételével az artikuláció, vonások, dinamika, időparaméterek, rubato-játékmód és a hangképzés szempontjai szerint.

1. tétel – 73-76. ütem

Spivakovsky az első tételben a *Calmo*, tizenkét hangú témát *non-vibrato* adja elő. Mivel ez a játékmód meglehetősen szokatlan Spivakovsky előadásaiban, feltételezem, hogy akár Bartók javaslata is lehetett ennek a kifejezésmódnak a használata. Székely játékában nem hallhatjuk ezt a megvalósítást.

a,

1. tétel – 93-94. és 281. ütem

A 93-94. ás 281. ütemben az ékeket Spivakovsky hosszabban játssza, ellentétben Székellyel, aki rövid impulzust ad a hangoknak.

b,

c,

1. tétel – 124-127. és 145-146. ütem

Spivakovsky és Rodzinski a 124-127., 135-139. és 145-146. ütemben a *poco ritenuto* utasítást több esetben *molto ritenuto* értelmezik, sokkal nagyobb lassítást játszanak, mint Székely és

Mengelberg az ősbemutató-felvételen. Spivakovsky felvételén elsősorban ezek a lassítások felelnek az első tétel több, mint másfél perces idő-paraméter többletéért Székely felvételéhez képest.

d,

e,

1. tétel – 167-172. ütem

Spivakovsky a *non troppo f* utasítást a 169. ütemtől *spiccato* játékmóddal értelmezi. A 172. ütem második felétől újra húrra tapadva játssza a tizenhatodokat, ahogyan Székely játssza a 167-172. ütemig.

f,

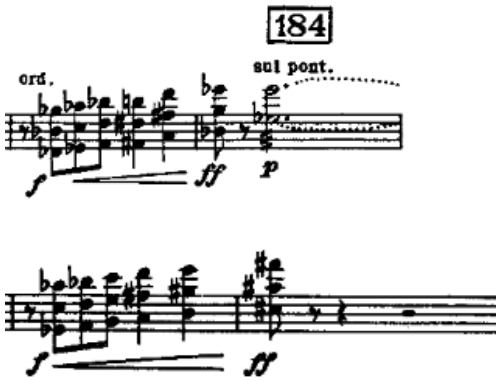

1. tétel – 183-184. és 188-189. ütem

Székely a 183. és 188. ütemben az összes akkordot egy irányba, a vonót mindig visszavéve lefelé játssza, amivel súlyosabbá és valamennyivel rövidebbé válnak a hangok. Spivakovsky más

módon valósitja meg: a vonót folyamatosan a húron tartja és hosszan, egyszerre szólaltatja meg az akkordok hangjait. A hangzás karaktere így teljesen más.

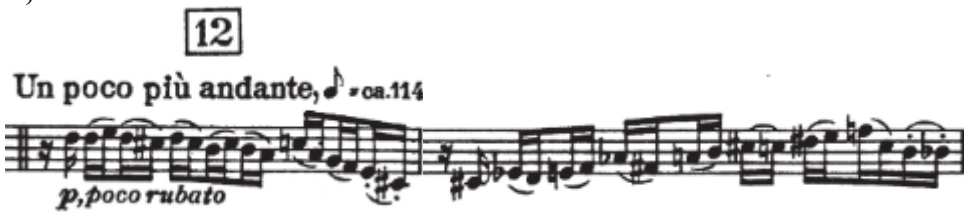
g,

2. tétel – 12-13. ütem

Az *Un poco piú andante* rész Spivakovsky és Székely előadásában sok szempontból különbözik. Spivakovsky úgy adja elő ezt a variációt, mintha egy barokk művet szólaltatna meg. Mindegyik kettős kötés második hangja rövid, mintha *staccato* lenne, emellett a tempó is lassabb. Bartók eredeti elképzelése szerint az ütem végén látható két *staccato* hang és az előtte lévő két *legato* hang egy nagyobb kötőív alatt volt. Ezt változtatta meg Székely a kiadott kottában szereplő, a *h* jelzésű példában is látható artikulációra. Spivakovsky csak az ütem utolsó négy tizenhatodjának második hangját játssza hosszabban, amivel azt érzékelteti, hogy Bartók eredetileg egy nagyobb kötőív alatt képzelte a négy hangot. Székely az összes kettős kötés második tizenhatod hangját hosszabban és simábban játssza, valamint a tempó is gyorsabb.

h,

2. tétel – 34-36. és 72-79. ütem

Az alábbi két példa jól mutatja, hogy Spivakovsky néhány helyen mennyire szabadon kezeli a dinamikai különbségeket. A 34-35. ütemben és a 73. ütem második negyedétől egészen a 77. ütemig *subito pp-t* játszik, amire nem található utasítás a kottákban.

i,

j,

3. tétel – 222-224. és 228-230. ütem

A 222-224. és 228-230. ütemekben a nyolcad duplafogásoknál Spivakovsky következetesen szinte egyszerre, egy akkordként szólaltatja meg az egy kötőív alatt lévő, így hármashangzatot kiadó hangokat. A 462-465. és 481-484. ütemekben is megfigyelhető ez az értelmezés. Székely a nyolcadokat időben úgy szólaltatja meg, ahogyan a példákban látjuk.

k,

l,

3. tétel – 535-544. ütem

Bartók *grazioso*-ját Spivakovsky és Székely hasonlóan értelmezi. Mindegyik hang rövid, mintha *staccato* lenne, elsősorban ez eredményezi a könnyed hangzást.

m,

Bartók változtatásai a Hegedűverseny (1937-38) B&H zenekari partitúra elsőkiadás javított korrektúralevonatában a New York-i próba és előadás hatására

A Washington Library of Congress Hans Moldenhauer Archives-ban található zenekari partitúra elsőkiadásának javított korrektúralevonata számos Bartók bejegyzést tartalmaz, többek között olyan változtatásokat és jegyzeteket is, amelyeket Bartók a Spivakovskyval való próba és előadás hatására változtatott meg.

Az előző fejezetben felvázolt különbségek ismeretében feltételezhető, hogy Bartók mélyreható változtatásokat javasolt a mű meghallgatása után. Amint látni fogjuk, ez nem így történt. Bartók korrekciói legfőképpen technikai jellegűek, amelyek az olvashatóbb zenekari partitúra érdekében történtek. Viszont néhány módosítás valóban a Spivakovsky-előadás hatására keletkezett. Ezeket mutatom be az alábbiakban. A kézirat a Washington Library of Congress honlapján megtalálható,[44] így lehetőségem volt az eredeti dokumentum másolatát megtekinteni.

[44] https://www.loc.gov/item/molden.0417/ Utolsó megtekintés dátuma: 2021.08.10.

1,

A 179-184. ütemben, tehát csupán hat ütemben Bartók tizenkét dinamikai változtatást hajtott végre a szólóhegedű, első hegedű, második hegedű, brácsa, cselló és nagybőgő szólamokban. A változtatásokhoz odaírja: „ezek későbbi változtatások, amelyeket az előadás meghallgatása után csináltam". Az előadás nyilvánvalóan a New York-i bemutató volt.[45]

2,

A következő kisebb változás a 2. tétel 35. ütemében keletkezett, ahol Bartók a hárfa szólamban lévő "h" alá odaírta a *sic* (így) szót, majd megjegyzést is írt: „Az a tapasztalatom, hogy (jó) zenészek ezt a "h"-t az "a" félrenyomtatásának hiszik. Tanácsos lenne (bár szokatlan) hozzáadni egy *sic*-et."

A tapasztalatot szinte biztos, hogy a New York-i bemutató próbáin szerezte, mivel máshol nem hallotta művét zenekarral. Így ez Spivakovsky-felvételének újabb lenyomata a kottában.[46]

3,

Az 1. tétel *Risoluto* téma javításai egyértelműen Spivakovsky előadásához vezethetők vissza. Spivakovsky itt is Bartók eredeti elképzelését játszotta, nem Székely változtatásait, amit már korábban bemutattam. A kvintolák utáni nyolcadot mindig nagyon röviden és feszesen játssza. Bartókot meggyőzhette a nyolcadok pontos, *staccato* játékmódja, mivel az előadás után pontot tett a nyolcadok fölé az 57., 59., 61. és 63. ütemekben. A Székely által javasolt kötéseket viszont meghagyta. Ezekben az ütemekben más változtatás nem történt. Székely és Spivakovsky – bár egymás tudta nélkül – közösen megalkották a *Risoluto* téma végső formáját.[47]

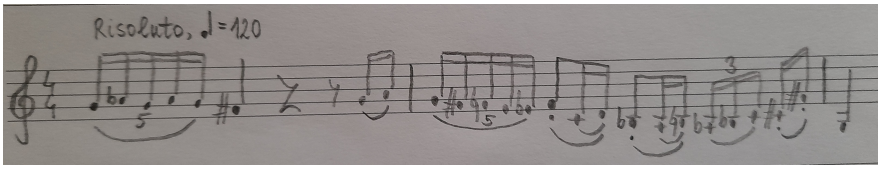

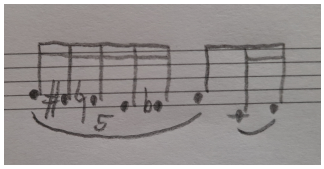
[45] https://www.loc.gov/resource/molden.0417.0/?sp=26 Utolsó megtekintés dátuma: 2021.08.10.
[46] https://www.loc.gov/resource/molden.0417.0/?sp=66 Utolsó megtekintés dátuma: 2021.08.10.
[47] https://www.loc.gov/resource/molden.0417.0/?sp=9 Utolsó megtekintés dátuma: 2021.08.10.

zenekari partitúra

Bartók eredeti elképzelése **hegedűszólam**

Konklúzió

A bemutatott három bejegyzés és változtatás egyértelműen a New York-i bemutató hatására alakult ki. Viszont Spivakovsky felvételén számos, a kiadott kottától és kéziratanyagtól való eltérés figyelhető meg, amelyeknek – egyet kivéve – nyoma sincs Bartók jegyzeteiben. Ez volt a szerző utolsó lehetősége, hogy korrigáljon művén, azonban a kiadásban nem jelentek meg a New York-i bemutatón elhangzott eltérések. Vajon mi lehet ennek az oka? Valószínűleg az, hogy a zongorakíséretes verzió már 1941-ben megjelent Székely változtatásaival, és Bartók a barátja iránti tiszteletből meghagyta azokat a hamarosan elkészülő zenekari partitúrában is. Már 1939-ben nyomatékosította Székelynek, hogy ha már neki dedikálja a művet, jobb lenne, ha az ő javaslatai szerint lenne véglegesítve a hegedűszólam.[48] Bartók ehhez mindvégig tartotta magát. Sok megválaszolhatatlan kérdés merülhet fel, de annyi biztos: a Bartók-hegedűverseny előadói történelmének talán legjelentősebb mozzanata ez a felvétel, ami megrengette a Hegedűverseny nyolcvan éve megszületett végső formájának szilárd talapzatát. Hatása az azóta kialakult tradíciókra elkerülhetetlen.

[48] Kenneson, *Székely and Bartók,* i.m., 192.

Innovációs és Technológiai
Minisztérium